

Warszawa, dnia 8 sierpnia 2016 r.

KMP.571.12.2016.DK

Raport
Krajowego Mechanizmu Prewencji
z wizytacji Zakładu Karnego w Wołowie

1. Wprowadzenie

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) zwanego dalej OPCAT, oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 16-18 maja 2016 r. do Zakładu Karnego w Wołowie przy ul. Więziennej 6 (zwanego dalej: ZK, Zakład lub jednostka) udał się Krzysztof Olkowicz - Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich wraz z przedstawicielami Zespołu Krajowy Mechanizm Prewencji (dalej: KMP lub Mechanizm): dr Marcinem Mazurem – zastępcą dyrektora Zespołu KMP (prawnikiem), dr Justyną Józwiak (socjologiem, politologiem w zakresie resocjalizacji) i Dorotą Krzysztóż (kryminologiem).

Celem wizytacji zapobiegawczej reprezentantów Mechanizmu było sprawdzenie na miejscu sposobu traktowania osób pozbawionych wolności i dokonanie oceny ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem. Przedmiotem zainteresowania wizytujących była zwłaszcza sytuacja osób odbywających karę w oddziale terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo – recydywistów penitencjarnych, odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego, a także osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne lub poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu (z tzw. oddziału dla N - niebezpiecznych), w którym mogą przebywać skazani (również młodociani), zakwalifikowani do kategorii skazanych, o których mowa w art. 88 § 3 Kodeksu karnego wykonawczego (dalej K.k.w.) oraz tymczasowo aresztowani, zakwalifikowani do kategorii osadzonych, o których mowa w art. 212 lit. a § 1 K.k.w.

Przeprowadzone czynności polegały na:

- wysłuchaniu informacji na temat funkcjonowania Zakładu przedstawionych przez ppłk Roberta Kuczerę - dyrektora Zakładu Karnego w Wołowie oraz kpt. Krzysztofa Pietrzaka - zastępcę dyrektora Zakładu Karnego w Wołowie;
- zwizytowaniu przez Krzysztofa Olkowicza – Zastępcę Rzecznika Praw Obywatelskich oddziału terapeutycznego, przeprowadzeniu rozmowy z jego kierownikiem i zapoznaniu się z dokumentacją wybranych osadzonych;
- oglądzie terenu Zakładu, w tym m.in.: wybranych losowo cel mieszkalnych;
- przeprowadzeniu w czasie wizytacji jednostki rozmów z niektórymi funkcjonariuszami Służby Więziennej;
- przeprowadzeniu w czasie wizytacji cel mieszkalnych rozmów z niektórymi skazanymi;
- zapoznaniu się z losowo wybranymi aktami osobowymi skazanych i ich dokumentacją medyczną oraz innymi dostępnymi na miejscu dokumentami obrazującymi funkcjonowanie jednostki;
- przeprowadzeniu na osobności indywidualnych rozmów z wybranymi osadzonymi.

W toku wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną i użyto dalmierza do pomiaru powierzchni wybranych pomieszczeń.

Dokonane w ten sposób ustalenia przedstawiciele KMP przekazali ppłk Robertowi Kuczerze oraz kpt. Krzysztofowi Pietrzakowi, a także pozostałym przedstawicielom kierownictwa jednostki oraz wysłuchali ich uwag i wyjaśnień.

Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano pozostałe dokumenty oraz informacje pisemne dotyczące placówki.

W przedmiocie zainteresowania przedstawicieli KMP każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: legalność pobytu i rozmieszczenia osadzonych w zakładzie karnym, traktowanie skazanych i tymczasowo aresztowanych przez kadrę jednostki, kwalifikacje personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, prawo do praktyk religijnych, warunki bytowe, dostosowanie jednostki do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. W niniejszym raporcie opisano jedynie te obszary, które w ocenie przedstawicieli KMP wyróżniają placówkę na tle pozostałych oraz te, które wymagają poprawy.

2. Charakterystyka ZK

Wizytowana jednostka jest zakładem karnym typu zamkniętego przeznaczonym dla recydywistów penitencjarnych, z oddziałami dla skazanych odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego oraz skazanych recydywistów penitencjarnych, odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego typu półotwartego.

W Zakładzie funkcjonuje oddział terapeutyczny dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo – recydywistów penitencjarnych, odbywających karę pozbawienia wolności w warunkach zakładu karnego typu zamkniętego. Ponadto w jednostce znajduje się oddział dla osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne lub poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, w którym mogą przebywać skazani (również młodociani), zakwalifikowani do kategorii skazanych, o których mowa w art. 88 § 3 K.k.w. oraz tymczasowo aresztowani, zakwalifikowani do kategorii osadzonych, o których mowa w art. 212 lit. a § 1 K.k.w.

Pojemność ZK wynosi 1046 miejsc (w czasie wizytacji w Zakładzie obecnych było 782 osadzonych). Jednostka dysponuje 260 celami mieszkalnymi. Ponadto w Oddziale Tymczasowego Zakwaterowania Skazanych w Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym Zakładu Karnego w Wołowie może przebywać 20 osadzonych.

3. Problemy systemowe

a) Wytyczne Nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 4 października 2011 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych dają możliwość usytuowania umywalek w więziennych celach poza kącikami sanitarnymi oraz lokowania w ścianach korytarzy oddziałowych wizjerów dających możliwość wglądu w kąciki sanitarne. W ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich (wyrażonej w korespondencji do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w 2015 r. sygn. II.517.6121.2014.JN i w 2013 r. sygn. RPO-700317-II-702/12/MK¹) jest to sprzeczne z § 28 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego

¹

https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_DGSW_ws_warunkow_sanitarno_higienicznych_odbywania_kary_pozbawienia_wolnosci.pdf

<http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/pdf/2012/03/700317/1710651.pdf>

wykonywania kary pozbawienia wolności oraz utrudnia realizację § 30 regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonania tymczasowego aresztowania. W sprawie umywalek Centralny Zarząd Służby Więziennej (dalej CZSW) w piśmie z dnia 5 kwietnia 2016 r. (sygn. BDG-070-28/16/208) podtrzymał swoje negatywne stanowisko, uznając przyjęte rozwiązanie za prawidłowe i nienaruszające prawa do intymności w czasie wykonywania czynności związanych z utrzymaniem higieny osobistej, stosownie do przeznaczenia tego urządzenia sanitarnego. Umywalki w ocenie CZSW nie są bowiem przeznaczone do czynności związanych z higieną intymną. Trudno się zgodzić z tym stanowiskiem, albowiem zapewnienie intymności przy czynnościach sanitarnych nie oznacza jedynie poszanowania tej zasady w przypadku dbałości tylko o pewne części ciała. Indywidualne poczucie wstydu osadzonych uzasadnia konieczność umożliwienia im mycia się i wykonywania innych czynności higienicznych poza wzrokiem osób trzecich, co jest równoznaczne z podtrzymaniem przez Rzecznika uznania potrzeby objęcia kącikiem sanitarnym wszystkich urządzeń sanitarnych, nie tylko WC. Dodać też należy, że pozostawienie umywalek poza drzwiami kącików sanitarnych, oznacza konieczność wychodzenia poza nie po każdym skorzystaniu z WC, w celu umycia rąk. Nie sprzyja to utrwaleniu prawidłowych zasad higieny wśród osób, które nie mają właściwych nawyków (wśród więźniów wiele osób wymaga tzw. treningów higienicznych i bywa ofiarami szykan współosadzonych za brak dbałości o higienę osobistą). Zwiększa to również zagrożenie przenoszenia m.in. bakterii z kącika sanitarnego do samej celi (nie należy spodziewać się każdorazowego mycia klamek drzwi do kącika sanitarnego przez wychodzących, którzy nie mogli w środku umyć rąk).

Z kolei w sprawie wizjerów skierowanych na kąciki sanitarne CZSW uznał pogląd Rzecznika i Dyrektor Generalny Służby Więziennej stwierdził, że cyt. *spełnienie warunku zapewnienia intymności w warunkach izolacji penitencjarnej uzależnione jest nie tylko od braku fizycznej obecności innych osób podczas korzystania przez osadzonego z urządzeń sanitarnych, ale także ograniczeniem (z wyłączeniem przypadków przewidzianych w obowiązujących przepisach) możliwości jego obserwacji*. Z uwagi na powyższe, przychylając się do wniosku Rzecznika, podjęte miały być prace legislacyjne celem zmiany przepisów dotyczących stosowania dodatkowego wizjera do węzła sanitarnego w celi mieszkalnej. Ponieważ nie wykonano tego, przedstawiony problem w obydwu kwestiach pozostaje wciąż aktualny.

b) Konieczne jest zagwarantowanie osobom przebywającym w jednostkach penitencjarnych minimum 4 m² powierzchni mieszkalnej na więźnia w celi mieszkalnej.

W tej sprawie Rzecznik Praw Obywatelskich skierował w dniu 24 maja 2016 r. wystąpienie generalne do Ministra Sprawiedliwości, wnioskując o dokonanie zmian legislacyjnych (KMP.571.5.2016.RK²). Istniejąca w Polsce norma 3 m² w ocenie Rzecznika jest bowiem sprzeczna ze standardami i przyjętymi przez Polskę zobowiązaniami międzynarodowymi, rekomendacjami Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), rekomendacjami Komitetu Przeciwko Torturom (CAT), a także orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.

W tym zakresie Polska nie zrealizowała zalecenia Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiego lub Poniżającego Traktowania albo Karania (CPT), które sformułował podczas pierwszej wizytacji w Polsce w 1996 r., tj. potrzeby zwiększenia normy powierzchni celi mieszkalnej do 4 m². Ten postulat był powtarzany przy następnych wizytacjach CPT (tj. w roku 2000, 2004, 2009, 2013): *Polskie władze powinny tak szybko, jak to możliwe, dokonać rewizji ustanowionej przepisami prawnymi normy dotyczącej powierzchni mieszkalnej przypadającej na jednego osadzonego tak, by we wszystkich jednostkach penitencjarnych na jednego osadzonego przypadają co najmniej 4 m² w celach wieloosobowych i co najmniej 6 m² w celach jednoosobowych, nie wliczając w to powierzchni zajmowanej przez kąciki sanitarne znajdujące się w celi* (paragraf 42 Raportu będącego efektem wizyty okresowej delegacji Komitetu przeprowadzonej w Polsce w dniach 5–17 czerwca 2013 r.)³.

Ostatnio CPT w odniesieniu do Polski powtórzył rekomendację dotyczącą normy powierzchniowej celi mieszkalnej przypadającej na jednego więźnia [zob. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT): *Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards*; Strasbourg, 15 December 2015; CPT/Inf (2015) 44⁴].

Warto też powołać się na wyrok polskiego Trybunału Konstytucyjnego, który wskazał, że zalecenia CPT wyznaczają zarazem standard wymagany od państw Rady Europy, którego niewykonanie jest naruszeniem art. 3 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka (zob.

²<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/wystapienie-do-ministra-sprawiedliwosci-ws-zwiekszenia-powierzchni-mieszkalnej-przypadajacej-na-osobe-pozbawiona-wolnosci>

³ Wizyty przedstawicieli CPT w Polsce miały miejsce w terminach: 30.06.1996 r. – 12.07.1996 r., 8.05.2000 r. – 19.05.2000 r., 4.10.2004 r. – 15.10.2004 r., 26.11.2009 r. – 8.12.2009 r., 05.06.2013 r. – 17.06.2013 r. Wszystkie sprawozdania oraz odpowiedzi rządu polskiego zostały upublicznione (na wniosek władz polskich) i są dostępne na stronie CPT pod adresem: <http://www.cpt.coe.int/en/states/pol.htm>.

⁴ <http://www.cpt.coe.int/en/working-documents/cpt-inf-2015-44-eng.pdf>

uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 maja 2008 r., sygn. akt SK 25/07, s. 8).

W kwestii przywołanego standardu minimalnego stanowisko zajął również Komitet Przeciwko Torturom (CAT), który rozpatrując V i VI sprawozdanie okresowe Polski z realizacji postanowień Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, wskazał, że obowiązujący w prawie polskim standard 3 m² przypadających na jedną osobę, nie jest zgodny z europejskim standardem przewidującym co najmniej 4 m² na osobę.

W konsekwencji CAT uznał, że problem przeludnienia zakładów karnych w Polsce nie został jeszcze rozwiązany i wezwał Polskę do podjęcia koniecznych działań dla zapewnienia, by warunki panujące w zakładach karnych odpowiadały co najmniej Standardom Minimalnym Postępowania z Więźniami z dnia 31 lipca 1957 r., w szczególności by podjęto działania polegające na zwiększeniu pojemności zakładów karnych, w celu zapewnienia minimalnego standardu europejskiego 4 m² celi mieszkalnej przypadających na każdego osadzonego⁵.

Mimo licznych argumentów, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości Patryk Jaki w udzielonej w dniu 23 czerwca 2016 r. odpowiedzi (sygn. DWOiP-I-072-21/16) odmówił podjęcia działań legislacyjnych, argumentując tę odmowę wskazaniem na zmniejszenie się zaludnienia jednostek penitencjarnych w Polsce i coraz większą liczbą osób odbywających karę w warunkach wolnościowych, w ramach systemu dozoru elektronicznego. Zważywszy na fakt, że jednocześnie w znacznej części zakładów karnych i aresztów śledczych powierzchnia przypadająca na osadzonego wynosi ledwie 3 m², a opisana przez Sekretarza Stanu sytuacja zmienia się w czasie, nie stanowiąc żadnej gwarancji realizacji przyjętych przez Polskę zobowiązań. Odpowiedź ta spotkała się z polemiką Rzecznika zawartą w piśmie z dnia 29 lipca 2016 r.

W piśmie tym Rzecznik zmierza - co warto podkreślić - do zagwarantowania 4 m² przynajmniej w odniesieniu do oddziałów terapeutycznych. Nie zapewnienie należytego metrażu powierzchni życiowej dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo utrudnia bowiem właściwe oddziaływanie terapeutyczne

⁵ Tłumaczenie dostępne pod adresem: https://bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/onz/tekst-zalecen-koncowych-wersja-pl.doc

i może w konsekwencji utrwalić lub pogłębić zaburzenia oraz zniweczyć prowadzenie w przyszłości pracy terapeutycznej z taką osobą⁶.

c) Niezbędne jest wprowadzenie procedury dwufazowej kontroli ciała osadzonego tak, aby nie pozostawał on podczas kontroli osobistej całkowicie nago. Dyrektor Generalny Służby Więziennej w odpowiedzi na pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 23 maja 2016 r. (sygn. KMP.571.13.2016) w sprawie metodologii przeprowadzania kontroli osobistej osadzonego zapewnił, że taka właśnie forma została zaprojektowana w aktualnie nowelizowanym rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej.

4. Mocne strony i dobre praktyki

a) Na terenie jednostki prowadzi działalność telewizja *TV Więzienna 6*, emitująca programy przygotowane przez skazanych, w tym codzienny serwis informacyjny. Dzięki profesjonalnemu studiu nagraniowemu, osadzeni opracowali i nagrali m.in. bajki dla dzieci (odegrane przez nich samych), przekazane następnie na płytach CD do okolicznych przedszkoli.

b) W Zakładzie działa także grupa teatralna *ARS VITAE*. Jej członkowie (osadzeni) są zarówno autorami niektórych z wystawianych sztuk, jak i aktorami. W 2016 r. odbyła się premiera przedstawienia teatralnego pt. *Miłość bliźniego silniejsza jest niż nienawiść*, obrazująca najważniejsze momenty z życia oraz męczeństwo św. Maksymiliana Marii Kolbego. Ważnego wsparcia dla działalności grupy udziela kapelan więzienny, który opiekuje się kaplicą im. św. Maksymiliana M. Kolbego, w której odbyło się przedstawienie.

c) Klub Olimpijczyka *Arena* organizuje wizyty Olimpijczyków, Sportowców i drużyn sportowych (np. w 2015 r. osadzonych korzystających z klubu odwiedziła zawodowa grupa kolarska oraz 9 przedstawicieli różnych dyscyplin sportowych). W klubie jest również ekspozycja zdjęć sportowców z ich autografami (prywatna kolekcja jednego z osadzonych, udostępniona za jego zgodą szerszej publiczności więziennej).

d) Program readaptacyjny *Zmienimy psi los* z elementami dogoterapii, którego celem jest zwiększenie kompetencji skazanych, nauka odpowiedzialności za siebie i postępy szkolonego przez nich psa, poprawienie poczucia własnej wartości poprzez

⁶ Tekst pisma dostępny na stronie <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/wyst%C4%85pienia-rpo-w-zwi%C4%85zku-z-dzia%C5%82alno%C5%9Bci%C4%85-kmp>

pomaganie innym, wzrost akceptacji, szacunku do siebie, lepsza komunikacja z własnymi emocjami, zapobieganie nastrojom depresyjnym i agresji. Badania nad terapią z udziałem zwierząt potwierdzają jej dodatni wpływ na m.in. zaburzenia zachowania oraz trudności emocjonalne. W USA statystyki wskazują na fakt, że 90 % skazanych, którzy w trakcie przebywania w zakładzie karnym mieli kontakt ze zwierzętami - nie powróciło już więcej do więzienia. Psy w programach readaptacyjnych wykorzystuje się także z powodzeniem w Kanadzie, Francji czy Wielkiej Brytanii. Udział w programie, poza kształtowaniem dodatkowych umiejętności w postaci opieki i szkolenia psów, wpływa również na cechy osobowościowe osadzonych: kształtuje poczucie obowiązkowości, odpowiedzialności, systematyczności, cierpliwości, humanitarnego stosunku do zwierząt, umiejętności wyrażania pozytywnych emocji i powściągnięcia emocji negatywnych, uczy nawiązywania pozytywnego, emocjonalnego kontaktu ze zwierzętami. Treningi psów w ZK odbywają się przez 12 miesięcy, w świetlicy centralnej oraz na placach spacerowych więzienia, w kilkusobowych grupach chętnych skazanych, którzy uzyskali zgodę wychowawców na zajęcia, po specjalistycznych wykładach fachowców oraz pod okiem trenerów psów. Psy przeszkolone przez skazanych trafiają do adopcji.

e) Program readaptacyjny *Stuk, puk otwórz drzwi czyli otwarci w zamknięciu* powstały w oparciu o publikację Janiny Florczykiewicz *Terapia przez kreację plastyczną w resocjalizacji recydywistów penitencjarnych*, Marka Konopczyńskiego *Pedagogika resocjalizacyjna w stronę działań kreujących* oraz badania naukowe nad celami, jakie powinna spełniać resocjalizacja. Według autorki programu, kreacja plastyczna ze względu na przynależne jej środki wyrazu stanowi obszar jeszcze innej, znaczącej dla eliminowania zaburzeń zmiany - mianowicie umożliwia zaspokajanie frustrowanych potrzeb. Realizowane w ramach niej działania ukierunkowane na zmianę osobowości umożliwiają jednostce poprawne funkcjonowanie w społeczeństwie. Propozycja zastosowania działania sztuki w resocjalizacji znajduje również uzasadnienie w doświadczeniach z programów realizowanych w więzieniach amerykańskich i angielskich oraz w badaniach nad ich efektywnością.

W planie dydaktycznym skierowanym do osób pozbawionych wolności przebywających w Zakładzie Karnym w Wołowie zostały uwzględnione podstawowe zagadnienia i techniki z zakresu projektowania, grafiki warsztatowej i fotografii. Wytwory artystyczne skazanych są również rejestrowane za pomocą zdjęć czy nagrania wideo. Grafika warsztatowa pozwala na powielenie rysunku na papierze z uprzednio przygotowanej matrycy, co daje możliwość stworzenia prac w większej ilości do różnego

przeznaczenia, np. prezent dla rodziny, możliwość przekazania pracy na aukcje charytatywne, stworzenia ręcznie drukowanych kartek okolicznościowych, ilustracja do książki artystycznej. Podczas zajęć z projektowania uczestnicy mają możliwość poznania oraz wypróbowania profesjonalnego programu do tworzenia ilustracji wektorowej, projektowania plakatu, wizytówki, tworzenia logo. Wykonanie prostych zadań projektowych, łączenie tekstu z obrazem przygotowuje uczestnika zajęć do stworzenia autorskiego pliku CV bądź zaprojektowania nazwy i logo firmy, jaką chcieliby w przyszłości prowadzić. Zajęciom z grafiki warsztatowej oraz projektowania towarzyszy szybki kurs z fotografii, podczas którego uczestnicy w praktyczny sposób mogą wykorzystać technologię cyfrową do dokumentacji stworzonych przez siebie prac, tworzenia zdjęć portretowych przeznaczonych do dokumentów typu CV, stworzenia fotograficznych szkiców, które są punktem wyjścia w procesie twórczym.

Możliwość wypowiedzi za pomocą projektowania graficznego, grafiki warsztatowej oraz fotografii ma dodatkowy bardzo ważny aspekt umożliwiający zdobycie wiedzy i umiejętności praktycznych, które mogą stać się punktem wyjścia w pogłębianiu wiedzy w poszczególnych dyscyplinach sztuki, a w przyszłości stać się zawodem. Program zakłada uroczystą prezentację - wystawę wykonanych przez osadzonych prac na terenie Wołowskiego Ośrodka Kultury, a powstałe w ramach zajęć z grafiki warsztatowej książki artystyczne zostaną przekazane do Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej. Działania te mają na celu nawiązanie współpracy z zewnętrznymi instytucjami kultury i sztuki. Podstawowymi celami zajęć z zakresu projektowania, grafiki warsztatowej i fotografii są m.in: kształtowanie nowych jakości - norm, wartości, sposobu reagowania; proces zaangażowania w tworzenie i odbiór, zainteresowanie uczestników sztuką jako hobby oraz praktyczne wykorzystanie jej elementów jako podstawa zawodu oraz ujęcie treści - myśli, emocji, poglądów, wyobrażeń - za pomocą symboli i metafor w strukturze dzieła.

Program realizowany jest przez mgr sztuki z zakresu edukacji artystycznej, wzornictwa i mediacji sztuki w formie warsztatów, które obejmują 24 spotkania grupowe (10 osób, które dobrowolnie zgłosiły chęć udziału w programie).

f) Coroczne, ogólnopolskie konkursy sztuki audiowizualnej *Za więzienną kurtyną*, organizowane są, tak jak wymienione wcześniej przedsięwzięcia, z inicjatywy wychowawców ds. kulturalno-oświatowych. Udział w konkursie mogą wziąć więźniowie z jednostek penitencjarnych położonych na terenie Polski. Celem konkursu jest m.in. promocja społecznie akceptowanych form spędzania czasu wolnego jako alternatywy

wobec dotychczasowych nieaprobowanych społecznie zachowań, wzrost poczucia własnej wartości uczestników, kształtowanie wrażliwości, aktywizacja kulturalna więźniów, popularyzacja twórczości więziennej, a przede wszystkim inspirowanie kreatywności osób pozbawionych wolności.

Konkurs został podzielony na dwie kategorie. Przedmiotem pierwszej z nich pt. *Więźniowie – dzieciom. Bajka* jest zrealizowanie bajki własnego pomysłu lub zaadaptowanej z oryginału w formie filmu, słuchowiska lub audycji. Kategoria druga obejmuje projekty pod hasłem *Życie w więzieniu – nie wszystko stracone*, które mogą zostać zrealizowane w formie filmu, reportażu lub audycji ukazującej strony/cechy i aktywności skazanych w dążeniu do kreatywnego i rozwojowego wykorzystania czasu w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności.

Patronat nad tegoroczną edycją konkursu objął Dyrektor Okręgowy Służby Więziennej we Wrocławiu, natomiast współorganizatorami są: Centralny Zarząd Służby Więziennej, Dolnośląski Ośrodek Kultury, a także dolnośląscy artyści (fotograf i aktorzy). Opiekę medialną zapewnia TVP Wrocław.

g) Działalność nauczycieli Centrum Kształcenia Ustawicznego przy Zakładzie Karnym w Wołowie, dzięki którym m.in. co roku zwiększa się liczba skazanych przystępujących do egzaminu dojrzałości. Przed tymi więźniami otwierają się nowe perspektywy, włącznie z możliwością kontynuowania edukacji na uczelniach wyższych. Poza tym na wyróżnienie zasługują takie inicjatywy jak konkurs dla więźniów *Mistrz ortografii* (opracowany we współpracy z wychowawcą ds. biblioteki działu penitencjarnego), w którym co roku bierze udział kilkudziesięciu skazanych.

h) Współpraca z Harcerską Organizacją Wychowawczo-Patriotyczną *Cichociemni*, dzięki której zrealizowano 17 edycji programu *Nie bój się udzielać pierwszej pomocy*, podczas których osadzeni (w sumie 246 osób) uczyli się jak udzielać pierwszej pomocy przedmedycznej.

i) Zakup elektronicznych translatorów służących pomocą kadrze więziennej w rozmowach z osadzonymi, którzy nie porozumiewają się w języku polskim.

j) Powstanie i funkcjonowanie pracowni kulinarnej w oddziale terapeutycznym. Skazani mogą w niej wykonywać różne produkty żywnościowe m.in. ciasta. Jej istnienie wprowadza domową atmosferę w oddziale, a ta normalność jest bardzo ważna w procesie ich resocjalizacji.

5. Obszary wymagające poprawy

a) Prawidłowość rozmieszczenia w jednostce

Przedstawicielka KMP podczas wizytacji w jednej z cel przejściowych zastała w niej 2 mężczyzn, którzy przybyli do ZK Wołów w dniu 8 kwietnia 2016 r. z innych jednostek penitencjarnych, w związku z czym nie było konieczne przeprowadzenie badań i zabiegów opisanych w art. 79 lit. b § 1 K.k.w. Skazani ci do czasu wizytacji pracowników BRPO przenoszeni byli między 2 celami przejściowymi (nr 302 i nr 301) co kilka dni (m.in. jeden z nich musiał się przeprowadzać aż 3 krotnie). Zarówno czas pobytu w celach przejściowych, przekraczający 14 dni, jak i sam fakt umieszczenia opisanych osób w celi przejściowej są sprzeczne z treścią art. 79 lit. b § 1 i § 2 K.k.w. Zgodnie z początkowymi wyjaśnieniami opisanej sytuacji przez osoby kierujące Działem Penitencjarnym, jedna ze wskazanych cel (nr 302) miała być celą *transportową* (przez sam fakt nazwania celi przejściowej w ten sposób). Natomiast zabieg przenoszenia skazanych między pomieszczeniami mieszkalnymi o przyjętych przez kadrę placówki, odmiennych nazwach, miał na celu formalne zadośćuczynienie wskazanemu przepisowi w zakresie czasu pobytu osadzonego w celi przejściowej. Powodem opisanej sytuacji był brak miejsc w zwykłych celach. W całej tej sprawie niestety pominięto dobro samych skazanych, traktowanych przedmiotowo i przenoszonych z celi do celi, by administracja jednostki mogła sprostać wymogom prawnym.

Przedstawiciele KMP zalecają odstępianie od opisanej praktyki, zwłaszcza że dyrektor jednostki może swobodnie zmieniać przeznaczenie cel mieszkalnych w zakresie uznania, czy jest to cela przejściowa czy też - wobec braku nowoprzybyłych z wolności więźniów, a przy jednoczesnym problemie tzw. zaludnienia innych cel - będzie to zwykła cela mieszkalna. Tym samym nie ma konieczności przenoszenia więźnia z celi do celi. Trzeba przy tym też pamiętać, że pierwsze dni pobytu skazanego w danym zakładzie mogą być dla niego szczególnie trudne i mogą mieć istotny wpływ na dalszy przebieg pozbawienia wolności oraz jego efekty (zob. Z. Hołda (w:) Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, s. 337 i 339).

Dyrektor placówki podczas podsumowania wizytacji potwierdził wątpliwości przedstawicieli Mechanizmu w tym zakresie przyznając, że obydwie pomieszczenia to cele przejściowe, a przedmiotowy przypadek osadzania w nich skazanych, którzy powinni od razu trafić do zwykłych cel mieszkalnych, nie jest odosobniony ze względu na problem

z rozlokowaniem nowoprzybyłych więźniów do Zakładu. Zobowiązał się jednocześnie do zaprzestania opisanej praktyki.

b) Traktowanie osadzonych

Skazani ze wskazanych na wstępie raportu oddziałów, z którymi rozmawiali przedstawiciele KMP, na ogół wypowiadali się pozytywnie o funkcjonariuszach Służby Więziennej.

Niektórzy rozmówcy z oddziału dla więźniów uznanych za niebezpiecznych zgłaszali jednak poważne zastrzeżenia dotyczące traktowania ich przez kadre placówki. Jeden z osadzonych żalił się, że został pobity w grudniu 2015 r. przez funkcjonariuszy Służby Więziennej w nieobjętym monitoringiem pomieszczeniu, w którym przeprowadza się kontrole osób powracających ze spacerów. Utrzymywał on również, że w tym miejscu dochodzi do pobić innych osadzonych. Przedstawiciel KMP, który rozmawiał z osadzonym, przeszedł trasą skazanych prowadzonych na spacer i stwierdził, że w tzw. łączniku wiodącym z korytarza na plac spacerowy faktycznie nie ma kamery przemysłowej, co warto uzupełnić. Warto również zadbać o to, by inne ewentualnie nieuchwytnie obecnie za pomocą kamer przemysłowych punkty w jednostce (w ciągach komunikacyjnych, przez które prowadzi się więźniów uznanych za niebezpiecznych i w standardowo wykorzystywanych pomieszczeniach), były objęte monitoringiem wizyjnym. Sprawa pobicia tego skazanego jest obecnie przedmiotem odrębnego działania Rzecznika Praw Obywatelskich. Natomiast zgodnie z wyjaśnieniem dyrektora jednostki, to skarżący zachował się agresywnie wobec przedstawicieli Służby Więziennej (m.in. jednego z nich opluł), w związku z czym zostało złożone zawiadomienie o popełnieniu przez niego przestępstwa (obecnie sprawa jest w toku). Należy również zaznaczyć, że z rozmowy skazanego z przedstawicielem KMP wynikało, iż mimo powagi przedstawianych zarzutów i posiadania przez osadzonego pełnomocnika z wyboru, nie zdecydował się on (przynajmniej do czasu wizytacji pracowników BRPO) na złożenie zawiadomienia o popełnieniu wobec niego przestępstwa.

Kolejny skazany z tego samego oddziału utrzymywał, że podczas stosowania środków przymusu bezpośredniego był źle traktowany, tj. funkcjonariusze Służby Więziennej zbyt ciasno zacisnęli mu kajdanki i używali słów powszechnie uznanych za wulgarne. Przedstawiciel KMP, który rozmawiał ze skazanym, nie stwierdził u niego widocznych śladów po zbyt mocno zacisniętych kajdankach, tudzież nie napotkał dokumentacji medycznej z opisem takich śladów. Analiza wybranych losowo zapisów

monitoringu i nagrań ze stosowania wobec tej osoby kilkakrotnie środków przymusu bezpośredniego nie potwierdza jego oskarżeń dotyczących wulgarnego traktowania. Członkowie grupy interwencyjnej, mimo bardzo różnorodnych i trudnych zachowań skazanego (m.in. usiłowanie ugryzienia w nogę jednego z funkcjonariuszy), zachowywali się i odnosili do osadzonego profesjonalnie. Podobnie postępowały inne, wzywane do pomocy podczas kolejnych akcji osoby (m.in. zatrudniony w jednostce lekarz).

Niestety nie można tego samego powiedzieć o wszystkich pracownikach wizytowanej jednostki. Na jednym z udostępnionych pracownikom BRPO nagrań widać, że w dniu 28 stycznia 2016 r. ok. godz. 8.33 do korytarza przed celą zabezpieczającą wchodzi więzień, który sprząta w tej części (m.in. przykłęka, by pozbierać jakieś przedmioty) oraz NN funkcjonariusz, który w czasie tej pracy wydaje mu polecenia w ordynarnej formie (m.in. wskazując palcem na jakieś przedmioty, mówi ostrym tonem cyt. *To zostaw kurwa*). Zachowanie pracownika nadzorującego pracę więźnia należy ocenić jako skandaliczne i poniżające traktowanie osoby pozbawionej wolności, która - co warto podkreślić - w żaden sposób nie prowokowała go do takiego stylu wypowiedzi. Reprezentanci Mechanizmu zalecają podjęcie działań zmierzających do ustalenia personaliów opisywanego funkcjonariusza i wszczęcia postępowania mającego na celu zdyscyplinowanie go. Proszę powiadomić nasze Biuro o końcowych wynikach czynności w tym zakresie. Biorąc pod uwagę, że to w zasadzie przypadkowe nagranie, należy postawić pytanie czy nie stanowi ono ilustracji powszechniejszej praktyki postępowania osób, których praca zazwyczaj nie jest utrwalana również w formie audio. Zaleca się również przypomnienie wszystkim pracownikom jednostki o konieczności zwracania się do osób pozbawionych wolności z użyciem grzecznościowej formy *Pan* oraz w sposób wolny od wulgaryzmów.

Analiza nagrań z monitoringu stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec (*dane osobowe usunięto*) ujawniła również fakt zaginięcia w dniu 8 lutego 2016 r. łańcuszka, który jak twierdził osadzony, wychodząc z celi zabezpieczającej miał wcześniej na szyi. Nadesłane do BRPO nagranie nie zawiera pełnego obrazu z przebiegu stosowania środka przymusu, tj. zaczyna się dopiero od momentu, gdy osadzony jest już w celi zabezpieczającej (od ok. godz. 10:52). Nie posiadając m.in. nagrania z wcześniejszych zdarzeń, w tym z kontroli osobistej, trudno stwierdzić, czy więzień faktycznie miał na szyi poszukiwany przedmiot i co się z nim stało, np. czy został mu odebrany. Na nagraniach z innych, wcześniejszych przypadków stosowania środków przymusu bezpośredniego wobec wymienionego osadzonego (styczeń br.), widać jednak,

że posiadał on łańcuszek. Ponieważ dostępny zapis monitoringu wskazuje, iż poszukiwania łańcuszka przez członków grupy interwencyjnej w korytarzu przed wejściem do celi zabezpieczającej nie przyniosły rezultatu, po czym osadzony został wyprowadzony i nie jest jasne, jak dalej postąpiono w sprawie zgłoszenia zaginięcia tego przedmiotu, przedstawiciele KMP zwracają się o wyjaśnienie tej sprawy.

Jednocześnie należy zauważyć, że zachowanie (*dane osobowe usunięto*), w tym działania uzasadniające częste stosowanie środków przymusu bezpośredniego, wydaje się być bardzo niepokojące. Mężczyzna ten bywa agresywny zarówno wobec siebie (na nagraniach z monitoringu widać m.in. jak uderza głową w ścianę aż do omdlenia), jak również wobec funkcjonariuszy czy mienia jednostki. Jednocześnie nie da się pominąć faktu, że to młody człowiek (27 lat), który czas spędza samotnie, w niewielkiej celi i ze względu na uznanie go za niebezpiecznego, poddawany jest rygorowi, o którym trudno powiedzieć, żeby był przyjazny dla człowieka. Te okoliczności z pewnością są stresujące i mogą wzmacniać opisane negatywne zachowania, tudzież spowodować nieodwracalne zmiany w psychice osadzonego (czy pogłębienie już wcześniej występujących problemów zdrowotnych w tym zakresie). Stan wymienionego więźnia budzi niepokój przedstawicieli Mechanizmu. W związku z tym prosimy o stanowisko dotyczące tej osoby oraz informacje o metodach oddziaływania na niego zmierzających do, w miarę możliwości, zniwelowania tych czynników, które mają na niego destrukcyjny wpływ i których on sam nie powoduje.

Ustalenia wizytujących dotyczące innych kwestii związanych z traktowaniem osadzonych pozwalają na wyrażenie zastrzeżeń dotyczących reżimu stosowanego wobec osadzonych uznanych za niebezpiecznych, w tym kontroli osobistych osób pozbawionych wolności.

Nieprawidłowości dotyczące utrzymywania przez długi czas statusu niebezpiecznego i reżimu z nim związanego były przedmiotem spraw rozpoznawanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu (dalej Trybunał lub ETPC), w sprawach przeciwko Polsce (np. Piechowicz v. Polska, skarga nr 20071/07; Horych v. Polska, skarga nr 13621/08). Trybunał podkreślał konieczność weryfikacji zasadności, uwzględniającej zmiany w sytuacji bądź zachowaniu skazanych, stosowania reżimu przewidzianego dla osadzonych niebezpiecznych, którego każdorazowe przedłużanie wymaga szczegółowego uzasadnienia. W ocenie Trybunału, przepisy K.k.w. regulujące stosowanie zaostrzonego reżimu w stosunku do osadzonych szczególnie niebezpiecznych, a także przewidziany tam wyjątek dopuszczający odstępianie od

zastosowania omawianego reżimu jedynie w szczególnych okolicznościach, skonstruowane są w sposób mogący prowadzić w praktyce do automatycznego ich stosowania.

W świetle znowelizowanych przepisów K.k.w. z dnia 10 września 2015 r., istnieje możliwość uznania przez komisję penitencjarną, że nie zachodzi potrzeba stosowania wszystkich warunków związanych z reżimem dla niebezpiecznych, wskazanych w art. 88 b K.k.w. i odstąpienie od stosowania jednego lub więcej z nich. Jest to istotna zmiana, na którą warto zwrócić uwagę w świetle treści wyroków w sprawach Piechowicz i Horych przeciwko Polsce.

Z informacji uzyskanych przez wizytujących wynika, że formalnie odstąpiono od wskazanych w powyższym przepisie warunków tylko raz - w 2015 r. - tuż po opisanej nowelizacji. Zgodnie z informacją dyrektora Zakładu, w niektórych przypadkach łagodzi się rygor np. zakładając kajdanki na ręce osadzonego z przodu, a nie z tyłu, lecz w ocenie wizytujących należy, zwłaszcza w przypadkach osób dłużej mających status niebezpiecznych, rozważać stopniowe i systematyczne łagodzenie rygoru oraz podejmowanie przez komisję penitencjarną w tym zakresie formalnych decyzji, zgodnie z treścią 88 lit. b § 2 K.k.w.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że zgodnie z relacją jednego z więźniów, ma on status niebezpiecznego od około 14 lat i po tak długim czasie przestał wierzyć w możliwość zmiany swojej sytuacji na tyle, że przestał się o to ubiegać.

Co więcej, jak wynika z rozmów prowadzonych z więźniami uznanymi za niebezpiecznych, podczas kontroli osobistych skazani niejednokrotnie mają obowiązek rozebrania się do naga i wykonywania przysiadów, a decyzja w tej sprawie zależy od funkcjonariuszy prowadzących czynności, przy czym w ocenie osadzonych, tego typu kontrole nie są uzasadniane bezpieczeństwem, ale związane są z potrzebą pokazania przewagi nad osadzonym cyt. *Jak się prowadzi wojnę z funkcjonariuszem, to do naga, przysiad jako kara* czy innymi osobistymi względami cyt. *Zdejmuję również bieliznę, na co dzień to nie, ale czasami tak robią pod górkę*. Zaznaczyć przy tym należy, że osadzeni ci relacjonowali, iż niekiedy kontrole osobiste nie są połączone z rozbieraniem do naga oraz innymi czynnościami.

W paragrafie 94 Raportu Europejskiego Komitetu ds. Przeciwdziałania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej CPT) z okresowej wizytacji wybranych jednostek penitencjarnych w Polsce w 2009 r. CPT wyraził następującą opinię w zakresie praktyki rutynowych przeszukań z rozbieraniem:

Poważne obawy CPT budzą systematyczne praktyki, które nakładają na osadzonych o statusie "N" obowiązki poddania się rutynowym przeszukaniom z rozbieraniem przy każdorazowym wejściu lub wyjściu z celi. Więźniowie, o których mowa musieli rozebrać się całkowicie i wykonać przysiad zupełnie nadsy w obecności funkcjonariuszy oraz każdego osadzonego, z którym dzielili celę, podczas gdy ich odzież była przeszukiwana.

W opinii CPT praktyka ta może zostać uznana za poniżające traktowanie. Komisja wydaje zalecenie, aby przeszukania z rozbieraniem były przeprowadzane tylko na podstawie konkretnego podejrzenia i w odpowiednich warunkach oraz z poszanowaniem ludzkiej godności."

W tym miejscu należy zaznaczyć, że kontrole takie winny przestrzegać zasady proporcjonalności i opierać się wyłącznie na osobistym postępowaniu wobec konkretnej osoby, stwarzającej prawdziwe, aktualne i wystarczająco poważne zagrożenie. W ocenie przedstawicieli KMP poszanowanie prawa osadzonego do intymności i godności osobistej oznacza również szacunek dla indywidualnego poczucia wstydu, które w przypadku pozostawienia tej osoby bez ubrania jest niewątpliwie naruszane.

Od początku 2016 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał 6 wyroków w sprawach przeciwko Polsce, odnoszących się do problematyki stosowanego w polskich jednostkach penitencjarnych reżimu dla więźniów niebezpiecznych⁷. We wszystkich przypadkach Trybunał uznał, że Polska dopuściła się naruszenia art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka stanowiącego, iż nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. W ostatnim przypadku z serii tego typu spraw - Karwowski przeciwko Polsce - w wyroku z dnia 19 kwietnia 2016 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu stwierdził, że doszło do naruszenia art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, zasądzając na rzecz wnioskodawcy 11 tys. euro (skarga nr 29869/13).

Zgodnie z zapewnieniami CZSW, przedstawionymi w dniu 16 marca 2016 r. podczas spotkania w Ministerstwie Spraw Zagranicznych na temat realizacji wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, obecnie nie przeprowadza się kontroli

⁷ W dniu 12 stycznia 2016 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu wydał trzy wyroki przeciwko Polsce: Karykowski v. Polska (skarga nr 653/12), Prus v. Polska (skarga nr 5136/11) oraz Romaniuk v. Polska (skarga nr 59285/12). W dniu 16 lutego 2016 r. kolejne dwa wyroki: Paluch v. Polska (skarga nr 57292/12) oraz Świdorski v. Polska (skarga nr 5532/10). W dniu 19 kwietnia 2016 r. zapadł kolejny wyrok Karwowski v. Polska (skarga nr 29869/13).

osobistych z rozbieraniem więźniów do naga, co dotyczy również osób uznanych za niebezpieczne.

Wobec takiej serii wyroków dotyczących jednego zagadnienia i wskazanej, niejasnej praktyki kontroli osobistych w wizytowanym Zakładzie, która odbiega od informacji CZSW, przedstawiciele KMP zalecili Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej we Wrocławiu, w odrębnej korespondencji, zrewidowanie praktyki przeprowadzania w zwizytowanej placówce kontroli osobistych więźniów uznanych za niebezpiecznych. Analizie poddane zostaną również wybrane wnioski weryfikacyjne i decyzje komisji penitencjarnej.

Należy także pamiętać o wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 21 stycznia 2016 r. do Trybunału Konstytucyjnego (sygn. KMP.571.83.2014.MMa), w którym Rzecznik wskazał na zagadnienie nadmiernych i nieuzasadnionych kontroli osobistych, podnoszone w kierowanych do niego wnioskach. Rzecznik zauważył, że ustawodawca wyłączył z obowiązku podejmowania decyzji przez dyrektora kontrolę osobistą skazanych, której przesłanki i warunki zostały określone w art. 116 § 2 i 3 K.k.w. A przecież jest to niezmiernie inwazyjna forma kontroli, która ingeruje i ogranicza prawa do nietykalności osobistej i wolności osobistej określone w art. 41 ust. 1 Konstytucji RP oraz prawo do prywatności określone w art. 47 Konstytucji RP. Z tego powodu i mając na względzie uzasadnione skargi osób pozbawionych wolności prawo krajowe powinno zapewniać więźniom skuteczne środki zaskarżenia decyzji o przeprowadzeniu kontroli osobistej⁸.

Kierując się wskazaniem zawartym w pkt 3 lit c niniejszego raportu przedstawiciele KMP zalecają przeprowadzanie etapowych kontroli osobistych, gdyż z informacji uzyskanych od osadzonych wynika, co potwierdziła kadra kierownicza jednostki, że nie przeprowadza się ich w taki sposób. Tymczasem osadzony nie powinien być zobowiązany do zdjęcia całego ubrania jednocześnie, a zdejmować je częściami i ubierać się po dokonaniu kontroli określonego odcinka. Przykładowo kontrolowany wpierw zdejmuje ubranie od pasa w górę i podlega kontroli. Następnie po ubraniu się zdejmuje odzież od pasa w dół i ta część jego ciała jest kontrolowana.

Warto w tym miejscu wskazać na stanowisko CPT zawarte w raporcie z wizytacji przeprowadzonej w Polsce w dniach 5-17 czerwca 2013 r., w którym wskazano, że *Kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym. Z tego*

⁸<https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/WNIOSEK%20DO%20TRYBUNA%C5%81U%20KONSTYTUCYJNEGO%20Z%2021.01.2016%20r.pdf>

też powodu, uciekanie się do przeprowadzenia kontroli osobistej powinno być oparte na indywidualnej ocenie ryzyka i być poddane rygorystycznym kryteriom oraz nadzorowi. Powinno się podjąć wszystkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia zażenowania; osoby osadzone poddawane kontroli osobistej normalnie nie powinny być zobowiązane do zdjęcia całego ubrania w tym samym czasie, np. powinny mieć prawo do zdjęcia ubrań powyżej pasa i do ubrania się przed zdjęciem pozostałych ubrań.

Kolejną sprawą dotyczącą traktowania osadzonych jest postępowanie funkcjonariuszy Służby Więziennej, związane ze zdarzeniem w postaci pobicia ze skutkiem śmiertelnym w oddziale terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo. Zarówno sprawca, jak i poszkodowany w tej sprawie byli skazanymi. Ze sprawozdania z kontroli przeprowadzonej przez Centralny Zarząd Służby Więziennej (sygn. BSW-920-14/116/285) wynika, że równoległe ze wszczęciem pilnych działań (m.in. wezwaniem pogotowia ratunkowego, które stwierdziło zgon osadzonego), na kilka minut osadzono osobę podejrzaną o zbrodnię z innym więźniem (*dane osobowe usunięto*). W ocenie reprezentantów Mechanizmu tym samym narażono go na niebezpieczeństwo w postaci równie tragicznej w skutkach agresji. W tym zakresie pracownicy BRPO zwrócili się do Centralnego Zarządu Służby Więziennej z prośbą o wyjaśnienie sprawy. Z informacji uzyskanych w toku wizytacji od pracowników Zakładu wynikało, że wymieniony więzień był objęty pomocą psychologiczną m.in. ze względu na to, że podczas ujawnienia zwłok przebywał na korytarzu i był świadkiem dramatycznych czynności, a także ok. godziny przed ujawnieniem zwłok rozmawiał przez drzwi celi z osadzonymi (sprawcą i jego ofiarą lub obojwoma na raz). Tymczasem analiza akt indywidualnych (*dane osobowe usunięto*) pozwala na stwierdzenie, że choć do opisywanego przestępstwa doszło w dniu 5 lutego 2016 r., to rozmowa z psychologiem nastąpiła dopiero 17 lutego 2016 r. i dotyczyła zupełnie innych spraw. W ocenie przedstawicielki Mechanizmu skazany nadal przeżywa sytuację, w której wziął udział, dlatego opisana kwestia pomocy psychologicznej dla niego jest wciąż aktualna i wymagająca wyjaśnienia.

Innymi problemami dotyczącymi traktowania skazanych, zgłoszonymi przez nich samych, są drobniejsze, aczkolwiek również zasługujące na uwagę kwestie: stałe godziny spacerów (niektórzy więźniowie mają możliwość skorzystania z wyjścia na świeże powietrze jedynie w godzinach porannych, gdy jest dość zimno) oraz nadmierny hałas w oddziałach wywoływany przez zbyt głośne słuchanie muzyki przez niektórych osadzonych. Reprezentanci KMP zalecają rozważenie zmian w grafiku spacerów tak, by

można było z nich korzystać w różnych porach dnia oraz poszukanie przez wychowawców rozwiązań dla zgłoszonej kwestii głośnego słuchania muzyki przez część osadzonych, ze szkodą dla jej mimowolnych słuchaczy. Zgodnie z art. 104 K.k.w. *korzystanie przez skazanego z przysługujących mu praw powinno następować w sposób nie naruszający praw innych osób oraz nie zakłócający ustalonego w zakładzie karnym porządku.*

c) Prawo do informacji

Istotnym problemem jest ograniczanie się do ustnego ogłaszania decyzji o umieszczeniu osadzonego w celi monitorowanej, bez pozostawienia mu jej kopii lub choćby odebrania podpisu o zapoznaniu się z nią. Zgodnie z informacją dyrektora ZK w podobnym trybie postępuje się również z innymi, podlegającymi zaskarżeniu decyzjami, co potwierdza analiza dokumentacji, wykonana przez pracowników BRPO, dotycząca środków przymusu bezpośredniego. W efekcie nie ma pewności czy więźniowie, wobec których stosowany jest przymus bezpośredni, są pouczani o ich prawie do złożenia skargi na takie traktowanie.

Minimalne wymogi formalne jakim powinien odpowiadać tryb wydawania decyzji zostały określone w art. 7 § 3 K.k.w. i należy do nich m.in. jej ogłoszenie lub doręczenie. Nie określono przesłanek uzasadniających wybór trybu jej przedstawienia, tj. co uzasadnia jedynie jej ogłoszenie. Nie może być jednak to interpretowane jako przyzwolenie do ograniczania się wyłącznie do ogłaszania wszelkich decyzji. Co więcej, zgodnie z poglądem doktryny *Z treści tego przepisu nie wynika wprost, że decyzja musi mieć formę pisemną. Trudno sobie jednak wyobrazić możliwość skontrolowania w trybie skargowym zgodności z prawem decyzji wydanej w innej formie, a zwłaszcza motywów, którymi kierował się organ decydujący* (K. Postulski, Nowe zadania sądowych kuratorów zawodowych po zmianach przepisów kodeksu karnego wykonawczego (w:) *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty.* Księga jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego, pod red. A. Rzeplińskiego, I. Rzeplińskiej, M. Niełaczonej, P. Wiktorskiej, Warszawa 2013, s. 874). W ocenie pracowników KMP ważne dla osadzonych, wyjątkowo wydawane i ingerujące w sferę istotnych praw osadzonych (np. prawa do prywatności) decyzje dyrektora Zakładu, jak decyzja o monitoringu czy o zastosowaniu środków przymusu bezpośredniego powinny być, co do zasady, prezentowane w formie pisemnej, a osadzony powinien kwitować własnoręcznym podpisem fakt zapoznania się z ich

treścią i pouczenia go o prawie do złożenia skargi do sądu penitencjarnego. W ten sposób będą również spełnione standardy prawidłowego pouczenia, a osadzeni mając możliwość dogodniejszej formy zapoznania się z treścią decyzji, w tym podstawy prawnej jej wydania i przesłanek wskazanych w uzasadnieniu, będą mogli ustosunkować się w ewentualnej skardze do jej treści.

W trakcie wizytacji cel, w niektórych z nich brakowało porządku wewnętrznego placówki wraz z regulaminem danego oddziału. Żadnych materiałów nie zastano m.in. w jednej z cel przejściowych. W tym zakresie wyjaśnienia kadry ZK o niszczeniu tych materiałów przez samych osadzonych (potrzebujących papieru np. do wykonania papierosów) zostały jedynie częściowo przyjęte, gdyż część lokatorów kolejno oglądanych przez pracownika BRPO cel utrzymywała podobnie, że mimo przebywania w tym pomieszczeniu dłuższy czas, nigdy nie otrzymała do czytania tekstów wewnętrznych aktów normatywnych. Jako m.in. niepalący, nie mieli oni też powodu, by niszczyć te materiały. Jeżeli zostały one zatem zniszczone przez poprzedników, to wizytujący cele wychowawcy mieli wystarczająco dużo czasu, by dostarczyć nowe egzemplarze. Przedstawiciele KMP zalecają systematyczne dostarczanie osadzonym do cel niezbędnych i brakujących aktów normatywnych, w tym porządku wewnętrznego jednostki oraz regulaminu danego oddziału.

Mimo wyeksponowania w bibliotece ZK stanowiska komputerowego z listą dostępnych dla osadzonych stron internetowych, za pomocą którego możliwy jest dostęp do Biuletynu Informacji Publicznej, wiedza osadzonych na temat Biuletynu Informacji Publicznej (dalej BIP) i istnienia orzeczeń trybunałów (Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka) jest jednak znikoma. Podczas podsumowania wizytacji dyrektor ZK zobowiązał się do uzupełnienia porządku wewnętrznego placówki o informację o BIP i obiecał rozważenie przeprowadzenia wśród więźniów kampanii informacyjnej na temat istotnych dla osadzonych orzeczeń np. w formie programu TV czy też audycji w radiowęźle.

d) Warunki bytowe

Ogląd placówki pozwala na wyrażenie wątpliwości w zakresie respektowania prawa osadzonych do intymności.

Poza wizjerami w drzwiach do większości cel, w tym do kąpek sanitarnych, można swobodnie zajrzeć przez oszklone wizjery osłonięte metalowymi klapkami, zamontowane w ścianach korytarzy. Praktycznie każdy, kto przechodzi korytarzem, ma do nich dostęp,

w tym osoby przeciwnej płci, również w trakcie wykonywania intymnych czynności w kąciek sanitarnym. W pkt 3 niniejszego raportu wskazany już został problem niespełnienia przez CZSW przyjętego w 2013 r. przez Dyrektora Służby Więziennej zobowiązania, aby wytyczne Nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 4 października 2011 r. w *sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych*, zostały w tym zakresie zmienione. Mając jednak na względzie konieczność zapewnienia intymności osadzonym korzystającym z toalety, przedstawiciele Mechanizmu zalecają likwidację lub przynajmniej trwale zamalowanie szyb wizjerów umożliwiających wgląd do kąćków sanitarnych.

Z koniecznością ograniczenia możliwości obserwacji podczas korzystania przez osadzonego z urządzeń sanitarnych związane jest również zalecenie przedstawicieli Mechanizmu, aby włączyć umywalki w kąćki sanitarne. Argumentacja dotycząca tej sprawy została przedstawiona w pkt 3 lit a niniejszego raportu.

Podgląd obrazu monitoringu wizyjnego w jednej z łazni ZK (2 były podczas wizytacji w remoncie) ujawnił problem ulokowania części obszarów maskujących poza obrębem brodzików prysznicowych, co jest równoznaczne z nieograniczonym podglądem na niektóre kąpiące się osoby. Z wyjaśnień funkcjonariuszy Służby Więziennej wynika, że jest to błąd informatyków, który należy naprawić, albowiem obecna sytuacja stoi w sprzeczności z art. 73a § 5 K.k.w., zgodnie z którym obraz z kamer telewizji przemysłowej prezentowany jest w sposób uniemożliwiający ukazywanie intymnych części ciała skazanego.

Z tych samych względów przedstawiciele KMP rekomendują zaprzestanie przeprowadzania kontroli osobistej osadzonych w pomieszczeniu monitorowanym lub wyposażenie kamer w funkcję maskowania intymnych części ciała. Dyrektor jednostki wyjaśnił wizytującemu, że monitoring wizyjny w pomieszczeniu do kontroli osobistej został zamontowany w odpowiedzi na skargi osadzonych na niewłaściwe ich traktowanie podczas tej czynności. Niemniej jednak przeprowadzanie kontroli osobistych w zasięgu pełnego monitoringu, w ocenie reprezentantów Mechanizmu, jest niedopuszczalne i może stanowić przejaw niewłaściwego traktowania osoby pozbawionej wolności.

Należy zaznaczyć, iż na problem przeprowadzania kontroli osobistych w pomieszczeniach monitorowanych Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił uwagę w wystąpieniu skierowanym do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (wystąpienie z dnia 1 lutego 2012 r., sygn. RPO-680042-II-704.3/11/MM).

Mając na uwadze fakt, iż w takich pomieszczeniach osadzony rozbierany jest do naga, w ocenie Rzecznika, obraz z kamery zainstalowanej w tym pomieszczeniu powinien być

przekazywany do monitorów lub urzędzeń, o których mowa w art. 73 lit. a K.k.w. w sposób uniemożliwiający ukazywanie intymnych części jego ciała, bądź należałoby odstąpić od montowania kamer w tych miejscach. Dyrektor Generalny podzielił opinię Rzecznika i jako najwłaściwsze rozwiązanie powyższego problemu wskazał przyjęcie procedury dokonywania kontroli osobistych w pomieszczeniach wyposażonych w kamery z urządzeniami umożliwiającymi przysłanianie intymnych części ciała osadzonych. W przypadku kontroli osobistych w innych pomieszczeniach, funkcjonariusze mieli zostać zobowiązani do stosowania przysłon na obiektywy kamer w trakcie ich dokonywania (odpowiedź z dnia 6.03.2012 r., sygnatura BDG-070-17/12/105).

Zgodnie z ustaleniami wizytujących, we wszystkich celach dwuosobowych brakuje pełnej zabudowy kącików sanitarnych (jest tylko dykta okalająca kącik, która nie sięga podłogi i sufitu oraz przesłona z materiału w świetle otworu wejściowego), a w celach jednoosobowych są one w ogóle nieosłonięte. Rzecznik stoi na stanowisku, że w celach wieloosobowych tylko pełna i trwała zabudowa kącika sanitarnego, tj. od podłogi do sufitu, z zapewnieniem niezbędnej wentylacji grawitacyjnej oraz oświetlenia, oddzielnych dla węzła sanitarnego i celi mieszkalnej, daje gwarancję niekrępującego użytkowania urządzeń sanitarnych i jest zgodna z ideą humanitarnego wykonywania kary⁹. W celach jednoosobowych urządzenia sanitarne powinny być natomiast osłonięte co najmniej w taki sposób, aby nie było możliwe zobaczenie osadzonego wykonującego czynności intymne w kąciku sanitarnym ani bezpośrednio przez osoby wchodzące do celi, ani przez wizjer.

Zastrzeżenie wizytujących wzbudziła kamera znajdująca się w sali do widzeń bezdзорowych. W ocenie przedstawicieli KMP w związku z charakterem takich spotkań, stanowiących *nota bene* jedną z nagród przyznawaną więźniom zasługującym na ten swoisty kredyt zaufania, stosowanie urządzeń monitorujących przeczy idei przyznanej nagrody. Dlatego też pracownicy BRPO zalecają demontaż kamery znajdującej się w opisywanym pomieszczeniu lub wykonanie dla niej trwałej przesłony, stosowanej w trakcie udzielania takich widzeń.

Odrębną kwestią są złe warunki bytowe w części cel mieszkalnych (w zasadzie w dobrym stanie we wszystkich celach są jedynie okna, które niedawno wymieniano na nowe) oraz w pomieszczeniu do tzw. wizyt rodzinnych. Do części cel doprowadzona jest jedynie zimna woda. Dyrektor ZK zapewnił o objęciu wszystkich pomieszczeń remontem, który już był w toku w czasie wizytacji reprezentantów KMP. Wymieniony także zostanie

⁹ Potwierdzenie tej tezy zob. wyrok ETPC Szafrński przeciwko Polsce (pkt 38, skarga nr 17249/12).

zużyty sprzęt kwaterunkowy i doprowadzona ciepła woda do wszystkich cel. Należy zatem zalecić kontynuację działań w tym obszarze.

Uwagę wizytujących zwracają jednak głosy osadzonych o bezskutecznym zgłaszaniu usterek, w kontekście zanalizowanych przez wizytujących losowo wybranych protokołów z wizytacji cel mieszkalnych, w których regularnie odnotowuje się, że nie ma żadnych uwag. Tymczasem wizytujący zauważają, że usterka w postaci wyrwanych z zawiasami drzwi do kąpika sanitarnego w celi przejściowej, zgłoszona przez nowych osadzonych w celi w kwietniu br., w czasie wizytacji Mechanizmu nadal pozostawała nieusunięta, utrudniając tym samym skazanym korzystanie z sanitariatu. Ogląd wybranych losowo cel także nie pozwala na uznanie słuszności odnotowywania braku uwag w dokumentach z wizytacji tych pomieszczeń, wykonywanych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej. Przykładowo w celi nr 347 w oddziale dla osób uznanych za niebezpiecznych reprezentanci Mechanizmu ujawnili mankamenty typowe również dla innych pomieszczeń: poluzowane gniazdo elektryczne, wyrwane gniazdo antenowe, brak osłony lampy, zardzewiały grzejnik, ciemny osad wskazujący na zagrzybienie w kąpiku sanitarnym i nie działającą sygnalizację przyzywową. W związku z powyższym przedstawiciele KMP zalecają niezwłoczne usuwanie usterek oraz rzetelne odnotowywanie uwag w tym zakresie.

Należy również podnieść problem zagęszczenia w celach, utrudniający poruszanie się, a w przypadku oddziału terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo – również mający negatywny wpływ na bezpieczną terapię osadzonych. W placówce dominują cele uznane za 5-osobowe ze względu na metraż (3 m² na osobę), w których 4 łóżka ustawione są piętrowo, przy skrajnych - lewej i prawej - ścianach celi, a łóżko 5, stoi między nimi. Pozostałą przestrzeń zajmuje niezbędny sprzęt kwaterunkowy i umywalka usytuowana poza kąpikiem sanitarnym. Poza wspomnianym wcześniej problemem zaliczenia umywalki i przestrzeni wokół niej do metrażu cel i mimo, iż osadzeni w celach dysponują jedynie prostymi i podstawowymi meblami, w celach jest za ciasno, by swobodnie mogło poruszać się po nich 5 dorosłych mężczyzn. Niewątpliwie wpływa to negatywnie na stan osadzonych w oddziale terapeutycznym. Wieloosobowe cele potęgują bowiem powstawanie napięć pomiędzy osadzonymi i niweczą efekty pracy terapeutycznej.

Jak wskazał Rzecznik Praw Obywatelskim we wspomnianym w niniejszym raporcie, ponownym piśmie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 czerwca 2016 r. w sprawie zapewnienia 4 m² powierzchni dla każdego osadzonego w celi mieszkalne, zgodnie z ustaleniami proksemików, w tym przede wszystkim Edwarda Hall'a badającego wzajemne

relacje przestrzenne między ludźmi, człowiek potrzebuje nawet 3,6 m odległości podczas bezpośredniego kontaktu z osobą spoza rodziny i kręgu przyjaciół¹⁰. Dystans ten pozwala na rozmowę, ale również wyciszenie się w obecności innych ludzi, co należy podkreślić, bo przecież możliwość wycofania się z rozmowy jest również ważna w warunkach więziennej celi, która nie jest w dodatku naturalnym otoczeniem człowieka. Zaburzenie odległości między osadzonymi, wymuszone małą przestrzenią może spowodować konflikty w celi nawet w przypadku w pełni zdrowych osób. W oddziałach terapeutycznych mamy do czynienia z sytuacją trudniejszą, a mianowicie przymusem stałego, bliskiego przebywania z osobami obcymi, który dotyka osoby chore, niepełnosprawne intelektualnie, o zaburzonych osobowościach, mające trudności w relacjach społecznych. Ich stan skutkiem nieustannego wkraczania różnych współmieszkańców w ich prywatną sferę dystansu, zarezerwowanego wyłącznie dla rodziny i osób kochanych, z założenia nie może być lepszy. Co więcej, należy założyć, że się pogorszy, albowiem przekroczenia wskazanej odległości dokonywane są przez równie dysfunkcyjnych współmieszkańców, których zachowania są trudno akceptowalne nawet dla osób zdrowych, empatycznych i w pełni świadomych co do możliwych skutków interakcji z daną osobą, w jej sytuacji zdrowotnej. Powoduje to stan odczuwania przez skazanych frustracji, nierzadko wyrażanej agresją względem siebie i innych.

Co więcej, standardowe ustawienie 2 łóżek (ustawionych piętrowo w świetle drzwi do kąpika sanitarnego) powoduje, że nie da się otworzyć drzwi do tego pomieszczenia (można je jedynie lekko uchylić, co umożliwiłby osobie wsunięcie się do środka). Stanowi to, wraz z argumentacją zawartą w pkt 3 b niniejszego raportu, podstawę do uznania zasadności wprowadzenia 4 m² na osadzonego w celi jako minimalnej normy powierzchni mieszkalnej. Jest też podstawą do wsparcia starań dyrektora Zakładu, wyrażonych w piśmie z dnia 6 maja 2016 r. (D/Pen-5044/30/16/12887) do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, za pośrednictwem Dyrektora Okręgowego Służby Więziennej we Wrocławiu, by zmniejszyć pojemność jednostki tak, aby w rozbudowywanym oddziale terapeutycznym możliwe było zmniejszenie liczby więźniów w celach. Optymalnym rozwiązaniem w tym zakresie byłyby - jak wskazano w wymienionym piśmie - cele trzyosobowe.

Kilka dawnych świetlic (4) służyło w czasie wizytacji jako zwykłe cele mieszkalne. Wizytujący zalecają przywrócenie ich pierwotnej funkcji, co jak zapewnił dyrektor ZK, nastąpi jeszcze w bieżącym roku.

¹⁰ Edward Hall: Ukryty wymiar. Warszawa: Muza SA, 2001. ISBN 83-7200-358-0.

e) Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Zgodnie z informacją dyrektora jednostki, widzenia w wizytowanej placówce realizowane są również w dni świąteczne. Tymczasem zgodnie z treścią ogłoszenia wywieszonego na szybie kantyny oraz zgodnie z informacją uzyskaną od osoby nią kierującej, kantyna nie działa w dni ustawowo wolne od pracy oraz we wszystkie ważne dni świąt katolickich. Zgodnie ze stanowiskiem dyrektora ZK, który obiecał wyjaśnić opisany problem, jest to samowolne działanie osoby prowadzącej kantynę, z którą wcześniej ustalono, że w czasie widzeń, niezależnie od ich terminu, kantyna będzie dostępna dla skazanych. Reprezentanci Mechanizmu oczekują na informacje dotyczące końcowych ustaleń w niniejszej sprawie.

Z rozmowy z osadzonym cudzoziemcem wynika, że możliwość kontaktu z przedstawicielami ambasady jego kraju czy też samym konsulem uzależniona jest od decyzji dyrektora jednostki. Jednocześnie Zarządzenie Wewnętrzne Nr 9/2015 Dyrektora Zakładu Karnego w Wołowie z dnia 30 czerwca 2015 r. w *sprawie porządku wewnętrznego w Zakładzie Karnym w Wołowie* nie określa zasad kontaktowania się skazanych cudzoziemców z urzędnikami konsularnymi lub wykonującymi funkcje konsularne pracownikami przedstawicielstw dyplomatycznych. Europejskie Reguły Więzienne wyraźnie wskazują na prawo więźniów cudzoziemskich do kontaktowania się oraz otrzymania pomocy w kontaktowaniu się ze służbami dyplomatycznymi lub konsularnymi ich państwa (Reguła 37.1). Mając na względzie powyższe zagadnienie oraz przepisy prawa krajowego (m.in. art. 105 § 2 K.k.w.), sprawa ta wymaga wyjaśnienia.

f) Personel

W oddziale terapeutycznym 2 pracownice terapeutyczne (szwalnia i stolarnia) nie działają ze względu na brak terapeuty, który posługiwałby się urządzeniami w nich ulokowanymi. Do niedawna obsługą maszyn zajmował się jeden z osadzonych (pod nadzorem obecnie przebywającej na dłuższym zwolnieniu lekarskim terapeutki, która, jak poinformowano wizytujących, sama nie знаła zasad ich działania). Nie przebywa on jednak już w ZK Wołów. W ocenie wizytujących, z którą zgodził się dyrektor ZK podczas podsumowania wizytacji, należałoby zatrudnić kolejnego terapeutę, który byłby absolwentem stosownych kursów, potrzebnych do pracy w wymienionych warsztatach i szkolenia osadzonych.

Oddział ten nie ma terapeuty od grudnia 2015 r., z uwagi na przebywanie na zwolnieniu lekarskim i urlopie macierzyńskim oraz wychowawczym jedynej osoby, która pełniła tę funkcję. Wobec opisanej sytuacji, zgodnie z informacją kierownika oddziału terapeutycznego, drastycznie wzrosła liczba samouszkodzeń wśród skazanych (tylko w pierwszym półroczu 2016 r. skazani oddziału terapeutycznego dokonywali ich o ponad 50% więcej niż w całym 2015 r.). Mając na względzie możliwość zatrudnienia na zastępstwo pracownika cywilnego, jaką daje art. 60 lit. b ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. z 2014 r., poz. 1415 j.t. z późn.zm.), sprawa pozostawiania oddziału bez żadnego terapeuty we wskazanym czasie, wymaga wyjaśnienia.

Z informacji przedstawionych wizytującym wynika, że funkcjonariusze będący w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi (przede wszystkim z działów ochrony i działu penitencjarnego) uczestniczą w szkoleniach wewnętrznych, które mogą pomóc w pracy z osadzonymi bez wyrządzania im krzywdy (przykładowy tytuł jednego ze szkoleń: *Stres znany i oswajany*). Katalog tzw. szkoleń miękkich, który został przedstawiony reprezentantom Mechanizmu jest jednak skromny, nie jest zatem jasne, czy zorganizowane zostały dla kadry jednostki treningi umiejętności psychospołecznych, szkolenia z przeciwdziałania agresji, zajęcia z pracy z osadzonymi tzw. niebezpiecznymi, warsztaty asertywności, praca z grupą, itd. Nie jest jasne, czy funkcjonariusze działu ochrony przeszli w ostatnich 2 latach m.in. szkolenia dotyczące zasad stosowania środków przymusu bezpośredniego i czy dla pracowników Zakładu (funkcjonariuszy i pracowników cywilnych mających bezpośredni kontakt z osadzonymi) zorganizowano również szkolenie z pierwszej pomocy przedmedycznej. Nadto uwagę zwraca problem, że materiały przedstawione wizytującym w tym zakresie wskazują na przeszkolenie pojedynczych osób.

Poza koniecznością wyjaśnienia powyższego, mając na uwadze specyfikę pracy z osobami pozbawionymi wolności, wartym rozważenia w ocenie przedstawicieli KMP byłoby objęcie funkcjonariuszy jednostki, będących w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi, szkoleniami z zakresu praw osób pozbawionych wolności (także w kontekście regulacji międzynarodowych). Należy przywołać w tym miejscu standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom [patrz: Fragment Drugiego Sprawozdania Ogólnego (CPT/Inf 92/ 3) dot. szkoleń funkcjonariuszy służb porządku publicznego], które wskazują, że nie ma lepszej gwarancji przeciwko złemu traktowaniu osoby pozbawionej wolności, niż dobrze wyszkolony funkcjonariusz Policji czy Służby Więziennej.

Pożądanym, ze względu na specyfikę pracy w więzieniu, byłoby także objęcie psychologów i terapeutów superwizją, służącą rozładowaniu napięć powstałych w trakcie wykonywania przez nich obowiązków służbowych i zwiększającą efektywność ich pracy.

g) Sytuacja więźniów z niepełnosprawnościami

W czasie wizytacji w zwykłych oddziałach mieszkalnych nie było cel mieszkalnych przystosowanych dla osób z niepełnosprawnościami, a ciągi komunikacyjne i pozostałe pomieszczenia wspólnego użytku nie były dostosowane do potrzeb osób o różnych typach niepełnosprawności. Zakład ten nie jest wprawdzie przeznaczony do pobytu osób z niepełnosprawnością fizyczną lub sensoryczną, ale w czasie wizytacji zastano w nim jednak osoby z niepełnosprawnością, mające problemy z poruszaniem się (np. skazany bez części nogi), tudzież osoby starsze o obniżonej sprawności ruchowej. Osadzeni ci byli zakwaterowali w izbach chorych (mimo, że nie byli chorzy), spośród których żadna nie była dostosowana do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową (m.in. wyposażone były w piętrowe łóżka), a tylko 2 z 6 izb miały łazienki dostosowane pod kątem poruszania się osób z niepełnosprawnością ruchową. Sytuacja zastana w izbach chorych podczas wizytacji jest sprzeczna z treścią rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 lipca 2012 r. *w sprawie szczegółowych wymagań, jakim powinny odpowiadać pomieszczenia i urządzenia podmiotu leczniczego dla osób pozbawionych wolności* (Dz. U. z 2012 r., poz. 808), dlatego przedstawiciele Mechanizmu zalecają dostosowanie izb chorych jednostki do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu w orzeczeniu z 2006 r. w sprawie Vincent przeciwko Francji (Nr skargi 6253/03) uznał, że osadzenie osoby niepełnosprawnej w więzieniu, gdzie nie może ona poruszać się, w szczególności opuścić celi samodzielnie, jest *poniżającym traktowaniem* w rozumieniu art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Zapadło także orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przeciwko Polsce. W dniu 12 lutego 2013 roku Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał wyrok w sprawie D.G. przeciwko Polsce (skarga nr 45705/07), w którym również stwierdził naruszenie przez władze polskie art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, który statuuje zakaz poddawania torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Ponadto Trybunał wskazał, że bariery architektoniczne istniejące w polskich jednostkach penitencjarnych mogą wywołać uczucie cierpienia u niepełnosprawnych osadzonych. Poziom zaniedbań w powyższej sprawie był na tyle duży, iż Trybunał

stwierdzając naruszenie art. 3 Konwencji przyznał skarżącemu kwotę 8.000 euro tytułem słusznego zadośćuczynienia.

W swoim orzecznictwie ETPCz podkreśla, że warunki osadzenia muszą być zgodne ze stanem zdrowia osadzonego. Gdy władze krajowe decydują się umieścić i utrzymywać chorą osobę w jednostce penitencjarnej, muszą zwrócić szczególną uwagę, aby warunki jej osadzenia spełniały szczególne potrzeby wynikające z jej niepełnosprawności (Rokosz przeciwko Polsce, skarga nr 15952/09).

Mając na względzie powyższe oraz trwające aktualnie prace modernizacyjne w jednostce, KMP zaleca rozważenie dostosowania wybranych cel w zwykłych oddziałach mieszkalnych do potrzeb osób z niepełnosprawnością, z zastosowaniem poniższych zasad dotyczących osób poruszających się na wózkach inwalidzkich:

- ✓ progi i brodziki prysznicowe nie przekraczające 2 cm;
- ✓ klamki (w tym klamki okienne), wieszaki, półki, przyciski instalacji przyzywowej, włączniki światła, kontakty etc. zamontowane nie wyżej niż na poziomie 90-120 cm od podłoża;
- ✓ szerokość drzwi wejściowych do celi i do pomieszczeń, z których korzystają osoby na wózkach inwalidzkich (np. świetlica czy pokój wychowawcy), powinna wynosić min. 90 cm;
- ✓ przestrzeń manewrowa 150 cm x 150 cm powinna zostać zachowana we wszystkich kącikach sanitarnych i w celach użytkowanych przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich;
- ✓ w kącikach sanitarnych wykorzystywanych przez osoby poruszające się na wózkach inwalidzkich warto pamiętać o:
 - wskazanej wyżej przestrzeni manewrowej,
 - odpowiednio nisko zawieszonych lustrach (najlepiej zaczynających się od poziomu umywalki),
 - włącznikach światła, kontaktach, klamkach, dozownikach mydła, wieszakach na papier na wysokości: 90-120 cm,
 - wysokości muszli ustępowej: 45-50 cm,
 - poręczy w odległości 40 cm od osi muszli, umieszczonej na wysokości: 70-85 cm,
 - wysokości brodzika pod prysznicem do 2 cm,
 - zapewnieniu miejsca na nogi osoby poruszającej się na wózku (powinno być 30 cm),

- zastosowaniu baterii umywalkowych, dostępnych dla osób ze słabszymi rękami (dłuższych).

Uwzględniając inne typy niepełnosprawności, warto rozważyć:

- ✓ oznaczenia kontrastowe schodów (na dolnych i górnych stopniach);
- ✓ wypukłe oznaczenia lub/i w alfabecie Braille'a np. na przyciskach przyzywowych;
- ✓ możliwość używania pętli indukcyjnej w przypadku osadzonych z aparatami słuchowymi wyposażonymi w cewkę telefoniczną, umożliwiającą jej wykorzystanie;
- ✓ udostępnienie dokumentów (regulamin etc.) również w wersji audio dla osób niewidzących lub słabowidzących.

Wymienione zasady ustalone zostały przez przedstawicieli *Fundacji Polska bez barier*, zgodnie ze standardami planowania dostępności i uznane za optymalne dla odpowiedniego dostosowania placówek wizytowanych przez przedstawicieli KMP. Stanowią one o odpowiednich warunkach dla więźniów z różnymi typami niepełnosprawności ruchowej i sensorycznej, które zapewnią im swobodne poruszanie się po terenie ZK oraz samodzielne korzystanie z sanitariatów.

Wizytowana jednostka jest przeznaczona również dla skazanych z niepełnosprawnością intelektualną. Osadzani są oni w oddziale dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo, jednakże porządek wewnętrzny tego oddziału nie jest przystosowany do ich możliwości intelektualnych. W ocenie pracowników BRPO warto rozważyć opracowanie materiałów informacyjnych dedykowanych osobom, które mają problemy z czytaniem lub w ogóle nie są w stanie zrozumieć typowego tekstu porządku wewnętrznego oddziału.

6. Zalecenia

Na podstawie art. 19 OPCAT, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają:

I. Dyrektorowi Zakładu Karnego w Wołowie:

1. podjęcie działań zmierzających do ustalenia personalistów funkcjonariusza, którego zachowanie opisano w pkt 4 b raportu i wszczęcie postępowania mającego na celu zdyscyplinowanie go;

2. przypomnienie wszystkim pracownikom jednostki o konieczności zwracania się do osób pozbawionych wolności z użyciem grzecznościowej formy *Pan* oraz w sposób wolny od wulgaryzmów;
3. zrewidowanie praktyki przeprowadzania kontroli osobistych osadzonych uznanych za niebezpiecznych;
4. przeprowadzanie etapowych kontroli osobistych;
5. zaprzestanie praktyki osadzania w celach przejściowych skazanych, którzy tego nie wymagają i przedłużania ich pobytu wbrew treści art. 79 lit. b K.k.w;
6. likwidację lub przynajmniej trwale zamalowanie szyb wizjerów umożliwiających wgląd do kącików sanitarnych;
7. dokonanie zmian technicznych w odbiorze monitoringu wizyjnego z łaźni tak, aby wszystkie obszary maskujące ulokowane były w obrębie brodzików prysznicowych, tym samym zapewniając intymność osób kąpiących się;
8. zaprzestanie przeprowadzania kontroli osobistej osadzonych w pomieszczeniu monitorowanym lub wyposażenie kamer w funkcję maskowania intymnych części ciała;
9. włączenie umywalek w obszar kącików sanitarnych tak, by zapewnić intymność osobom z nich korzystającym;
10. wykonanie pełnej zabudowy wszystkich kącików sanitarnych w celach wieloosobowych;
11. zabudowę lub osłonięcie kącików sanitarnych w celach jednoosobowych;
12. demontaż kamery znajdującej się w sali widzeń bezdozorowych lub wykonanie dla niej trwałej przesłony, stosowanej w trakcie udzielania takich widzeń;
13. zmniejszenie liczebności więźniów w celach oddziału terapeutycznego;
14. niezwłoczne usuwanie zgłoszonych przez osadzonych usterek oraz rzetelne odnotowywanie w dokumentacji wewnętrznej uwag w tym zakresie;
15. rozważenie objęcia monitoringiem wizyjnym całej trasy, którą pokonują wraz z funkcjonariuszami Służby Więziennej skazani prowadzeni na place spacerowe oraz innych części ciągów komunikacyjnych i pomieszczeń, przez które są standardowo przeprowadzani w jednostce;
16. rozważenie stopniowego i systematycznego łagodzenia reżimu wykonywania kary przez skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu oraz podejmowanie w tym

względnie przez komisję penitencjarną formalnych decyzji, zgodnie z treścią 88 b § 2 K.k.w.;

17. rozważenie opracowania materiałów informacyjnych dedykowanych osobom, które mają problemy z czytaniem lub w ogóle nie są w stanie zrozumieć typowego tekstu porządku wewnętrznego oddziału;
18. zatrudnienie w oddziale terapeutycznym dodatkowego terapeuty, posiadającego uprawnienia do obsługi maszyn i urządzeń wykorzystywanych w obecnie wyłączonych z użytkowania salach terapeutycznych (w celach szkoleniowych);
19. objęcie funkcjonariuszy pracujących bezpośrednio z osadzonymi szkoleniami z zakresu praw osób pozbawionych wolności (także w kontekście regulacji międzynarodowych);
20. rozważenie objęcia superwizją psychologów i terapeutów;
21. uzupełnienie porządku wewnętrznego jednostki o informacje na temat Biuletynu Informacji Publicznej;
22. systematyczne dostarczanie osadzonym do cel niezbędnych i brakujących aktów normatywnych, w tym porządku wewnętrznego jednostki oraz regulaminu danego oddziału;
23. przeprowadzenie wśród skazanych kampanii informacyjnej na temat orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka;
24. prezentowanie osadzonym pisemnych decyzji dyrektora (m.in. dotyczących umieszczenia w celi monitorowanej) oraz odbieranie podpisu o ich doręczeniu i pouczeniu o prawie więźnia do skargi na podstawie art. 7 K.k.w.;
25. kontynuację prac remontowych placówki, w tym wymagających renowacji pomieszczeń użytkowanych przez skazanych;
26. przywrócenie wszystkich pozostałych świetlic do użytkowania zgodnego z przeznaczeniem;
27. dostosowanie izb chorych do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową;
28. rozważenie dostosowania wybranych cel mieszkalnych w oddziałach do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową;
29. rozważenie umożliwienia zmian w grafiku spacerów osadzonych tak, by można było korzystać ze świeżego powietrza – zamiennie - w różnych porach dnia;

30. rozwiązanie przez wychowawców problemu zgłoszonej kwestii głośnego słuchania muzyki przez część osadzonych, która przeszkadza innym współmieszkańcom cel.

Jednocześnie przedstawiciele Mechanizmu oczekują na wyjaśnienia i informacje dotyczące (*dane osobowe usunięto*) - pkt 5 lit. b raportu, a także wyjaśnienia dotyczące spraw: działania kantyny, kontaktów cudzoziemców z konsulatami i przedstawicielstwami dyplomatycznymi (pkt 5 lit. e raportu), a także szkoleń personelu i braku terapeuty na zastępstwo (pkt 5 lit. f raportu).

II Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej we Wrocławiu:

1. zapewnienie środków finansowych na realizację zaleceń wymagających takich funduszy;
2. rozważenie wsparcia starań dyrektora ZK, wyrażonych w piśmie z dnia 6 maja 2016 r. (D/Pen-5044/30/16/12887), aby w oddziale terapeutycznym cele mieszkalne były maksymalnie trzyosobowe.